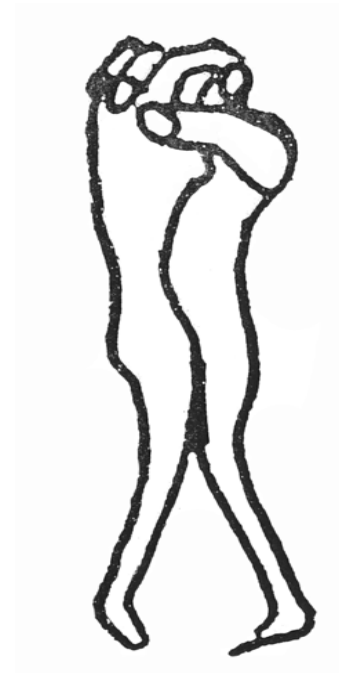

“ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ” ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ :
ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ

ਸੱਜਰੇ ਅਨੁਭਵ, ਗੈਰ ਰਵਾਇਤੀ ਕਾਵਿਕ ਅਕਸ “ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ”

ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ ਅੰਦਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਆਪਣੇ ਮਹੱਤਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਸਦਕਾ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਂਅ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਸੁਚੇਤਨ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਰਵੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਐਸੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਆਖ ਲੈਣਾ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੱਤਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਾਹਿਤਕ ਅਮਲ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਗਵਾਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਥਿਰ, ਸਥਿਰ ਤੇ ਰੂੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਸਿਰਜਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗੀ ਬਿਰਤੀ/ਰੁਚੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਰੂਪ ਪੱਖੋਂ ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਨਵੇਂ ਧਰਾਤਲਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਰਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਿਆਰਾਪਨ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਿਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸਮਕਾਲ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਦੇ ਸੁਖਾਵੇਂ/ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਪੱਖਾਂ/ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਕਲਾਤਮਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤਹਿਤ ਨਿਕਾਰਨ/ਸਵੀਕਾਰਨ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਅਕਸ ਬਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ/ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਉਮਰ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਦਾ ਸੱਚ ਵੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਰੂਰ ਤੇ ਦੁਖਦ ਯਥਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਕਵੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਐਸੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਵਿ ਉਕਤੀ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਭਾਗੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਇੰਝ ਸੰਮਲਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਹਿਜ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਕਾਵਿ ਤੇ ਵਿਰੋਧ, ਕਾਵਿ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ, ਕਾਵਿ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕਵੀਂ, ਯੋਗ ਤੇ ਸਮਰਥ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਵਕ੍ ਕਥਨ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਸੁਹਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਮਿਥਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਉਕਤੀ ਸਿੱਧੀ ਤੇ ਸਪਾਟ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਅਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਲ ਸਧਾਰਨ ਉਕਤੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਸਧਾਰਨ ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਰਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਤੇ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਗਵਾਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ/ਅਮਾਨਵੀ ਚਲਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਿੱਧਾ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਬਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਮਾਰੂ ਤੇ ਘਾਤਕ ਹੋਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਕੇ ਪਰੋਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਦਰਜ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਸਬਕ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰੂਰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਕਾਵਿ ਬਿੰਬ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨ, ਨਿਕਾਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਪਾਠਕ ਚੇਤਨਾ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਰੱਦਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਵੀ ਜੋ ਬਿੰਬ ਉਲੀਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤਣਾਓ ਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹਿਣ ਦੀ ਜਾਚ ਭੁਲਾਈ ਹੈ, ਇਕੱਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਨਿੱਜ ਤਕ ਸਿਮਟ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਵੀ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣੇ ਹਾਂ। ਆਂਤਰਿਕ ਟੁੱਟ ਭੱਜ, ਉਦਾਸੀ, ਇਕੱਲਪਾਨ, ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ, ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਸਾਡਾ ਮੁਕੱਦਰ ਬਣੀਆਂ ਹਨ:-

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅੰਦਰ
ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਵਲ
ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ
ਕੱਲਾ ਕਾਰਾ ਅੱਖਰ
ਬੋਲੇ ਵੀ ਤਾਂ
ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ
ਭੀੜ ਜਿਹੀ ਵਿੱਚ
ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ? ਨਹੀਂ ਜੁੜਨਾ ?
ਆਪਣੇ ਸਿਰਜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਸੌਂਹੋ
ਟੁੱਟ, ਭੱਜ ਅੰਦਰ ਬੀੜ ਰਹੀ ਹੈ
ਹਰ ਪਲ ਹਰ ਛਿਣ ਜੰਗ ਲੱਗੀ ਹੈ।

(ਤ੍ਰੈਕਾਲੀ ਯੁੱਧ)

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦੇ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ/ਸੁਖਦ ਪ੍ਰਤੀ ਕਵੀ ਦੇ

ਚੌਕੰਨਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਅਤਿ ਸੰਜੀਦਾ, ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਬਤ ਰਵੀ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਵੀ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਚਿੰਤਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਯੁੱਧ', 'ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ', 'ਮਹਾਂ ਪਰਲੋ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ', 'ਖਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ', 'ਰਾਜੀ ਅੰਤਕਵਾਦ', 'ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ' ਅਤੇ 'ਅੰਤਕਵਾਦ ਬਨਾਮ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਤੇ ਫਲਸਤੀਨ', 'ਅਮਰੀਕਾ ਇਕ ਫੈਂਟਸੀ' ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵਰਨਣੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਉਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਇਸ ਦੇ ਮੰਦ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਕਦਰਾਂ ਨੇ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਪਣੱਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਕੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵ ਹੋਣ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 'ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ' ਨਾਂਅ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਿਮਨ ਬੋਲ ਬੰਦੇ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਖੱਟੀ ਬਾਬਤ ਕਈ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ :-

ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭੀਏ ?
ਮਨ ਦੇ ਹਾਣ ਨਾ ਲੱਭਦੇ
ਤਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਸਾਰੇ
ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਨੇ ਸਭ ਦੇ ...
ਟੁੱਟੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਿੜਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ
ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਦਰਾੜਾਂ
ਅੰਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਡਣਾ ਚਾਹਵਣ
ਵੰਡਣੀਆਂ ਚਾਹੁਣ ਹਵਾਵਾਂ
ਮਹਿਕਾਂ ਨੂੰ ਡੱਬੀ ਬੰਦ ਕਰਕੇ
ਫੁੱਲ ਸਭ ਤੋੜ ਖਿਲਾਰੇ
ਪੱਤੀ, ਪੱਤੀ ਸੋਚ ਬਿਖਰ ਗਈ
ਵਿਛੜੇ ਖੁਦ ਤੋਂ ਸਾਰੇ
ਵਿਚ ਖਲਾਅ ਦੇ ਉਡਦੇ ਫਿਰਦੇ
ਖਿੱਚੋਂ ਵਿਰਵੇ ਸਾਰੇ
ਬੇਪਛਾਣ ਅਜਨਬੀ ਬਣ ਗਏ
ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਸਹਾਰੇ।

(ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ)

ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਲੱਗ ਰਹੇ ਖੋਚੇ ਦੀ ਪੀੜਾ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣਾ ਅਸਤਿਤਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਦਰਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਅਮਾਨਵੀ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਖੰਡਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲੋਂ ਅਧਰਮੀ ਕਾਰੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ :-

ਆਦਮ ਬੋ ਆਦਮ ਬੋ ਕਰਦੀਆਂ
ਇਹ ਕੈਸੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਅੰਜੀਲ
ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਤਬਾਹੀ ਹੈ
ਇਹ ਕੈਸੇ ਬੰਦੇ ਹਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ
ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਮੌਤ ਹੈ ...
ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ
ਰਾਜੀ ਅੰਤਕਵਾਦ ਦੀ
ਮਹਾਂ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ
ਸੁਲਗਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ।

(ਰਾਜੀ ਅੰਤਕਵਾਦ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਚਿੰਤਨ ਜਿੱਥੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਹਾਸਲਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਤੇ ਚੌਂਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਜਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਨਿਰਪੇਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਭ੍ਰਾਮਿਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਪਰਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਅਸੰਭਵ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਤੇ ਅਣਹੋਣੀ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮਿਸਾਲ ਬਣੀ ਹੈ 'ਦਿਲ ਦੀ ਬਾਤ ਅਲਹਿਦੀ' ਨਾਂਅ ਦੀ ਕਵਿਤਾ।

ਵਿਵਿਧ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਖੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਪੀੜ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜੀ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਧਾਨ ਵੀ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਆਕ੍ਰਿਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜ੍ਹ, ਸਥਾਪਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਯੋਗ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖ, ਨਵੀਨ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਰਵੀ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਸ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭ

ਦੇਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਉਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਸਗੋਂ ਕਥਨ ਤਾਜ਼ੇਪਨ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਵੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਵ-ਅਰਥ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਅੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। 'ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ', 'ਉਤਪਾਦਨੀ', 'ਅੱਥਰੂ', 'ਸੁਨਾਮੀ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਜ਼ਿਕਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ :-

ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ
ਅੱਥਰੂਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ
ਢੇਰ ਲੱਗੇ ਪਏ ਹਨ, ਅੱਥਰੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ
ਉਤਪਾਦਨ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਖਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(ਅੱਥਰੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ)

ਸੋਚ ਤੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦਾ
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ
ਇਕ ਬੋਲੀ, ਹਰ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੀ, ਪਰ ...
ਪਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭਾਲਦਾ, ਭਾਲਦਾ ਹਰ
ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਖੜੋ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਅੱਠ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਸਕੋਪ)

ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦ ਦਾ ਖਪਤ ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋ ਗਿਆ

(ਰਾਜੀ ਆਤੰਕਵਾਦ)

ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਨਾਮੀ ਬਣਿਆ ਇਨਸਾਨ
ਹਰ ਦੂਸਰੇ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ
ਬਰਸਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ

(ਸੁਨਾਮੀ)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਨਚਾਹੀ ਅਰਥ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ

ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਗਏ ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭ ਬਿਲਕੁਲ ਉਪਰੇ ਤੇ ਅਜਨਬੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਖੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਲੀਹੋਂ ਹਟ ਕੇ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆ ਜਾਣਾ ਇਹ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਰਵੀ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਕਵੀ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇੰਝ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

- ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸੱਜਰੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਦੇ ਨਵੀਨ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ।
- ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਧੀਆਂ/ਜੁਗਤਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ, ਰਵਾਇਤੀ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰਨਾ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਿਕ ਤੇ ਚਿੰਤਨੀ ਸੂਝ ਦੇ ਸੁਸ਼ਕਤ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਾਪਰਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣ ਹਿੱਤ ਨਿਰੰਤਰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਮਿੰਨੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਵੱਡੇ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਕਾਰ ਦੇਣਾ ਵੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਵੇਖੋ :-

ਪਾਣੀ ਬਣਦਾ ਬਣਦਾ ਫਿਰ
ਭਾਫ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ
ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦਾ ਡਿਗਦਾ ਮੈਂ
ਫਿਰ ਉਤਾਂਹ ਗਿਆ ਹਾਂ।

(ਪਾਣੀ ਤੇ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ)

- ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਗ਼ੈਰ-ਰਵਾਇਤੀ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਸਾਹਿਤਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਆਕ੍ਰਸ਼ਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।
- ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਰੂਪ ਪੱਖੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪੱਤੀਜਨਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਮਝ

ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਵੱਸ਼ ਛਿੜਦਾ ਹੈ।

-ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

“ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਈਮਜ਼”, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੈਡਾ
ਅਪ੍ਰੈਲ 16-22, 2009

ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ
ਇੱਛਾ ਵੀ ਅਸਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

(ਰੋਸ਼ਨੀ, ਪੰਨਾ 97)

ਪਰ ਮਨੁੱਖ 'ਚ ਧੜਕਦਾ (ਜਾਂ ਸੁੱਤਾ) ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਪੱਖ ਵੀ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ
ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਪ੍ਰਪੱਕ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਕਵਿਤਾ : ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ
ਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ। ਉਹ ਨਿਰੰਤਰ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ
ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਉਸ ਦਾ ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਰਵੀ ਰਚਿਤ
ਕੋਈ ਸੱਠ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਪੰਥ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ
ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
ਵਿਚ ਸਹਿਜ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸੰਜੀਦਗੀ ਅਤੇ ਸਾਵਾਂਪਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ
ਕਾਵਿ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਚ ਸਾਦਗੀ। ਉਹ ਹੁਣ
ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ
ਹੀ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਲੰਮੀ ਉਡੀਕ ਤੇ ਭੁੱਖਮਰੀ ਪਿੱਛੋਂ
ਕਿਸੇ ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ
ਅੰਨ ਦਾ ਟੁਕੜਾ
ਕਾਵਿਕਤਾ ਹੀ ਹੈ।
ਕਾਵਿਕਤਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

(ਕਾਵਿਕਤਾ, ਪੰਨਾ 27)

ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਹਾਂ-ਮੁਖੀ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣ
ਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਮਰ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅਧਿਐਨ
ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਗਿਆਤ ਹੋਣਾ, ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਉਮਰ ਤੋਂ
ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਹੰਢੇ-ਵਰਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਹੈ। “ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇ
” ਦੀਆਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਦਾ
ਜਿਉਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਹ ਆਖਰੀ ਕਾਂਡ ਹੈ।

(ਢਲਦੀ ਉਮਰ, ਪੰਨਾ 53)

ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰ

ਅਚਾਨਕ ਉੱਤਰ ਆਏ

ਅਨੁਰੇ ਤੋਂ ਪਾਰ—

ਮੁਹੱਬਤ ਫਿਰ ਵੀ

ਰੋਸ਼ਨੀ ਬਣੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ।

(ਰੋਸ਼ਨੀ, ਪੰਨਾ 97)

ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਈ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਤਿ-ਸਧਾਰਣ ਤੇ
ਵਾਰਤਕਮਈ ਵਾਕ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਟੀ.ਵੀ. ਨੇਤਾ

ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ, ਪੰਨਾ 93)

‘ਫੈਂਟਸੀ’, ‘ਢਲਦੀ ਉਮਰ’, ‘ਦਰਾੜਾਂ’, ‘ਸੁੰਗੜਦੇ ਮੌਸਮ’, ‘ਇਕ ਬਿਰਧ
ਪਾਤਰ ਦੀ ਫੈਂਟਸੀ’, ‘ਕਾਵਿਕਤਾ’, ‘ਬੇਬੀਜ ਰੇਤਾ’, ‘ਮਹਾਂ ਪਰਲੋ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ’, ‘ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ’, ‘ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਮੁਸਕਾਨ’, ‘ਅਮਰੀਕਾ : ਇਕ
ਫੈਂਟਸੀ’, ਅਤੇ ‘ਸਿਰਨਾਵੇਂ’ ਆਦਿ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਿਚਰਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ
ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਘਸੋੜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਚੁੱਭਦੇ
ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ : ‘ਫੈਂਟਸੀ’, ‘ਕੰਪਲੈਕਸ’, ‘ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ’,
‘ਮਾਡਰਨ’ ਅਤੇ ‘ਸਲੋਅ ਪੈਂਚਰ’ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

**144 ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਢਪੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ
ਸ਼ਾਪ, ਪਲੱਈਅਰ ਗਾਰਡਨ ਮਾਰਕਿਟ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ** ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ
ਦੇ ਰਚਣ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਰਵੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੋ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋਏ। ਅਜਿਹੀਆਂ
ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੋਹ ਨਾਲ ਧੜਕਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
ਰਚਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ।

-ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਗਿੱਲ

‘ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ’, 8.7.2007

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ : ਘੋੜੇ ਵਾਂਗ ਸਰਪਟ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਕਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਚਰਚਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸ਼ਾਇਦ, ਉਹ ਇਕੋ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਨਾਮਵਰ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ 1960 ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਹ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ; ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਅਪਣੇ ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਨੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਜਦੋਂ ਕਿ 1967 ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਉਹ ਇੰਡੀਆ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਨਵੇਂ ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕੀਨੀਆ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ 1967 ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੀਨੀਆ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਮੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨ ਆਈ। ਦਸੰਬਰ 1974 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਰੁਚੀ ਵਿਚ ਬਲਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੁਣ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁ-ਚਰਚਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ 2007 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ‘ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ’, ‘ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ’, ‘ਬਿੰਦੂ’, ‘ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ’, ‘ਦਿਲ ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ’, ‘ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ’, ‘ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ’, ‘ਜਲ ਭਰਮ ਜਲ’, ‘ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਧੱਬੇ’, ‘ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼’, ‘ਸ਼ੀਸ਼ੇ ’ਤੇ ਦਸਤਕ’, ‘ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ’, ‘ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ’, ‘ਗੰਢਾਂ’, ‘ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ’ ਅਤੇ ‘ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ’ ਨਾਮ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਧੀਮੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੇਦ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੇ

ਰਹਿਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਹਿਤਕ-ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮਾਂ ਉੱਤੇ ਦਸਤਕ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਉਤਰਨ ਲਈ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਸਾਲ ਬਤੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦਸਤਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹਵਾ ਦੇ ਝੌਂਕੇ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਬਦਨ ਨੂੰ ਖਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਗੰਵਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਉੱਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਨਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੌਪ ਕਲਚਰ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਲ-ਛਿਨ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਸ਼ਾਇਦ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਮੰਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਰੋਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਕੋਲ ਵੀ ਏਨੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰੁਕ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਸਕੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ-1’ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਨੂੰ
ਅਸਲ ਨਾ ਭਾਇਆ ਕਦੀ
ਭਰਮ ਹੀ ਲੁਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸਦਾ

ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਦੀ ਇਹ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਹਿਚਾਣ ? ‘ਅਸਲ’ ਨਾਲੋਂ ‘ਨਕਲ’ ਦਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ/ਪਰਾ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਜਿਹਾ ਕਟਾਖਸ਼ ਅਸੀਂ ਅਨੇ ਕਾਂ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਚਿਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਰਗੀ ਗੰਭੀਰ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ-2’ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸੰਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗਿਆਨ/ਵਿਗਿਆਨ/ਧਰਮ/ਤਕਨਾਲੋਜੀ/ਦਰਸ਼ਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ :

ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਕੁਲ ਹਾਸਿਲ ਸਾਡਾ
ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ
ਰੱਬ, ਧਰਮ ਇਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ
ਹਰ ਫਲਸਫਾ ਦਿੱਤਾ

‘ਯੁੱਧ’ ਨਾਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆਂ ਇਕ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵਾਂਗ ਵੱਡੀ ਕੈਨਵਸ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਹਿਣਾ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਇੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀਆਂ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਾਵਿ-ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ‘ਯੁੱਧ’ ਨਾਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਸਾਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ‘ਯੁੱਧ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਭੈਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਦਹਿਸ਼ਤ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਗਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੱਸਰੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਯੁੱਧ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਸਦਾ-ਯੁੱਧ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ
ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਦਮੀ।
ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ’ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ,
ਅਜਨਬੀ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ
ਚੀਕ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਹਿਲ-ਚੇਤਨਾ ਦੀ !

ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਵੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ

ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਾਤਲਾਂ ਉੱਤੇ ਲੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਯੁੱਧ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਲਾਕ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਾਰਾਂ ਡਿੱਗ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸੁਪਰਪਾਵਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਮਰੀਕਾ ਨਜਾਇਜ਼ ਲਾਭ ਉਠਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਲੀਆਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਪੌਸ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਜਿਹੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਉਹ ‘ਵੰਡੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਚੱਲਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲਗਾ ਰਹੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ’ਚ ਬਣਿਆ ਮਾਲ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜਿਸ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਿਰਫ ‘ਯੁੱਧ’ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ :

1. ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਹਾਂ-ਸ਼ਕਤੀ, ਸਾਮਰਾਜ, ਅਮਰੀਕਾ
ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਵਿਹੜੇ ਦਾ
ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮੁਰਗਾ ਬਣਨਾ ਲੋਚਦਾ
ਬਾਕੀ ਮੁਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਖੱਸੀ ਕਰਨਾ ਸੋਚਦਾ
2. ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰਾਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ,
ਭੂ-ਨਿਮਨ ਤੇਲ-ਖੂਹਾਂ, ਤਰਨ-ਤਲਾਵਾਂ
ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ
ਕੁੰਡੀਆਂ ਪਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਇਹ
ਤੇ ਇਸਦਾ ਮੂਲਵਾਦੀ ਈਸਾਈ ਨੇਤਾ ਬੁਸ਼ !
3. ਬਰਲਨ ਦੀ ਕੰਧ ਢਾਹ ਕੇ
ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਸੁਕੇੜ ਦਿੱਤਾ।
ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਵਿਚ,
ਹਰ ਨਿੱਕਾ, ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਰੇੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

4.

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਬਾਂਦਰ-ਵੰਡ ਨੇ ਹੀ ਕਦੇ ਸੀ
ਫਲਸਤੀਨੀਆਂ ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾੜ ਪਾ ਦਿੱਤਾ
ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ
ਬੰਬ ਬਣ ਫੱਟਦੇ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ
ਰਾਹ ਦਿਖਲਾ ਦਿੱਤਾ।
ਕਿਹੜਾ ਧਰਮ ਮਾਸੂਮ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ 'ਤੇ
ਬਾਰੂਦ ਬਣ ਬਰਸਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਇਸ ਧੌਂਸ ਦਾ ਮੂਲ-ਮਕਸਦ ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਤੇਲ ਸਰੋਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ; ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਤੇਲ ਸਰੋਤਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਾ ਕੇ ਘਰੇਲੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤੇਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਲੁੱਟਣਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਇਰਾਕ ਸਮੇਤ ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਇਹੀ ਕੁਝ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਰਾਨ ਦੇ ਤੇਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਲੁੱਟਿਆ। ਅਮਰੀਕਾ ਹੁਣ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਰਾਨ ਦੇ ਤੇਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੁੱਟ ਮਚਾਈ ਜਾ ਸਕੇ।

‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਰਵੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਨ-ਮਨ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਢਕ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਕਚਿਆਣ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਭਿਅਤਾ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵੱਲ ਮੁੜ ਰਹੀ ਹੈ। ‘ਇਕ ਬਿਰਧ ਪਾਤਰ ਦੀ ਫੈਂਟਸੀ’ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ :

ਬੇਪਰਦਾ ਹੁਸਨਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ !
ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ !

ਨਾ ਕੋਈ ਘੁੰਡ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਘੱਗਰਾ
ਸੁੱਥਣ, ਜੰਪਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸੁੱਟੇ।

ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ, ਧਰਮ, ਵਿਦਿਆ, ਦਰਸ਼ਨ, ਆਰਥਿਕਤਾ,

ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

ਪਰਾ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਸਦਕਾ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਆਈ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਲੇ ਪੱਖ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਮਾੜਾ ਪੱਖ ਵੀ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸਰਮਾਇਦਾਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਏ। ਗਲੋਬਲੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿਉਂ ਨ ਪਵੇ। ‘ਤ੍ਰਿਕਾਲੀ ਯੁੱਧ’ ਨਾਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅੰਦਰ
ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਵਲ
ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ
ਕੱਲਾ ਕਾਰਾ ਅੱਖਰ,
ਬੋਲੇ ਵੀ, ਤਾਂ
ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ

ਪਰਾ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ‘ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ’ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਫੈਲ ਰਹੀ ‘ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ’ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਹਰ ਸੀਮਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਧੂੰਆਂ ਹੈ, ਗੈਸਾਂ ਹਨ, ਕੂੜਾ ਹੈ। ਪਰਾ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਗੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ—ਉਸ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗਲੋਬਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਸਦਕਾ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੂਫ਼ਾਨ ਆਉਣਗੇ, ਸੋਕੇ ਪੈਣਗੇ, ਕਾਲ ਪੈਣਗੇ, ਦਰਿਆਵਾਂ 'ਚ ਭਾਰੀ ਹੜ੍ਹ ਆਉਣਗੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ, ਰਵੀ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲੋਂ ਚੇਤੰਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ’ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਮਨੁੱਖ, ਧੂਆਂ ਬਣ, ਗੈਸਾਂ ਬਣ,
 ਫੁਹ ਰਿਹਾ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ !
 ਹਰ ਵਾਹਣ,
 ਸਦਾ-ਖੜੋਤ ਵਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਰਿਹਾ !
 ਮਨੁੱਖ ਦਾ,
 ਕੂੜਾ ਹੀ ਕੂੜਾ ਹਰ ਤਰਫ -
 ਹਵਾਵਾਂ, ਪਾਣੀਆਂ ਤੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ
 ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਢੋਲ ਵੱਜ ਰਿਹਾ !

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਛੇੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਧੇ ਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਨਿੱਜਵਾਦ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗਲੋਬਲੀ ਸਰੋਕਾਰ, ਗਲੋਬਲੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਵੰਗਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰਮਿਆਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਹੈ। ਪਰਾ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ/ਵਿਗਿਆਨ/ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਲਕਿ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵੱਧ ਰਹੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਬਾਰੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਪਿੰਡ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚਕਾਰ ਲਟਕਦੇ ਪਰਵਾਸੀ’ ’ਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇੱਥੇ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗਾ :

ਬੱਚੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੇ, ਬੈਠੇ ਹੀ-
 ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਤੇ ਮਾਂ ਬਾਪ,
 ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਵੀ,
 ਬੱਚਿਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਗਲੋਬਲੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਛਾਵਾਂ ਤੇ

ਪਰਛਾਵੇਂ’ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਇਕ ਘੋੜੇ ਵਾਂਗ ਸਰਪਟ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਇਕ ਸੁਚੇਤ, ਜਾਗਰੂਕ, ਚੇਤੰਨ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਹੀ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

-ਸੁਖਿੰਦਰ (ਕੈਨੇਡਾ)

(ਮਾਲਟਨ, ਨਵੰਬਰ, 10, 2008)

ਪੁਸਤਕ : “ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ” ਵਿੱਚੋਂ, ਪੰਨਾ 492 ਤੋਂ 498

ਲੇਖਕ : ਸੁਖਿੰਦਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ : 2010

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ,

ਨੌਲਿਜ ਆਈ, ਟੋਰਾਂਟੋ

ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ

“ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ” ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ ਸ਼ਿਅਰੀ ਪਰਾਗਾ (ਕਾਵਿ- ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਏ। ਏਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਸ਼ਿਅਰੀ ਮਜਮੂਏ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਦਬੀ ਹਲਕਿਆਂ 'ਤੇ ਅਦਬ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਨਤਾ ਖੱਟ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਉਹ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਨਸਰ (ਵਾਰਤਕ) ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਯਾਰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਦਬ ਸ਼ਨਾਸ ਤਨਜ਼ੀਮਾਂ ਤੋਂ ਐਵਾਰਡ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਨੇ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਹੋਰੀਂ ਐਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਨਿਵੇਕਲਤਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਰ ਸ਼ਿਅਰੀ ਪਰਾਗੇ ਵਿਚ ਓਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਕੈਫੀਅਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਆਪਣਾ ਵਾਫ਼ਰ ਕਲਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਇਕ ਆਮ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਏ, ਪਰ ਰਵੀ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਹਰ ਪਰਾਗਾ ਏਸ ਐਬ ਤੋਂ ਪਾਕ ਰਿਹਾ ਏ। ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਉਹ ਹੋਂਦੀ ਏ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੋਵੇ। ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਆਫਾਜ਼ੀਅਤ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸੱਚੀ ਤੇ ਹਕੀਕੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਾਇਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿਣ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ : ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਮਾਂ)

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ 142, ਮੁੱਲ 150 ਰੁਪਏ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ : 2007

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ

(ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਪੀਅੰਤਰ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ)

-ਪ੍ਰੋ. ਆਸ਼ਕ ਰਹੀਲ

(ਮਹੀਨਾਵਾਰ “ਲਹਿਰਾਂ”, ਸੋਢੀਵਾਲ ਕਾਲੋਨੀ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਜਨਵਰੀ 2008, ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ

-ਡਾ. ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਰਵੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਜਮੂਦ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ, ਉੱਥੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਲ ਤੋਰਿਆ, ਗਲੋਬਲ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾਂ ਨਾਲ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ” ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ “ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ” ਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਡੇਢ ਦਰਜਨ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ, ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਵਰਗੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਗ ਜੁੜਨ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਚਾਰ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ !

“ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਰਵੀ ਦਾ ਅਠਾਰਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ। ਰਵੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਕ, ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਇਲਾਜ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ (2007 ਤੋਂ 2009) ਦੌਰਾਨ ਰਚੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਕੁਝ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ : ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਟਾਕ ਮਾਰਕੀਟਾਂ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ, ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਵਾੜਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ‘ਅਮਰੀਕਨ ਬਣੇ, ਅਮਰੀਕਨ ਖਰੀਦੋ’ ਦਾ ਨਾਅਰਾ, ਸੁਤੰਤਰ ਵਪਾਰ, ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਗੰਭੀਰ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਵੀ ਨੇ ਹੱਥਲੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ

ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ‘ਵਿਚਾਰ, ਸੋਚ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ’ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਹੈ !

“ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” (ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ) ਉੱਤੇ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਨਜ਼ਰ ਟਿਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਜ਼ਰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਥਵਾ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਵ ਤੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਥਾਵਤ ਰੂਪਾਂ, ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਧਰਤੀ ਅਥਵਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਇੰਝ ਹਥਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਕਰਦੀ “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਨਾਮ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸਤਰ ਦੋਹਰੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਸਤੂਗਤ ਸੂਚਨਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਸਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਕਸਵਾਂ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣਿਕ ‘ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ’, ‘ਸ਼ਿਕਾਰ, ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਧਰਤੀ’ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਵੀ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਰਵੀ ਉਸ ਬਾਜ਼ (ਪੰਛੀ) ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਰਗੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੁਕਿਆਂ, ਲੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਨਵੇਂ ਵਸਤੂਗਤ ਸਮਾਚਾਰ) ਦੀ ਕੀਤੀ ਭਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਕਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮਕਾਲ ਦਾ ਕਵੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਸਮਕਾਲ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਮਾਨਵ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮੂਲ ਰਚਨਾਤਮਕ ਇਕਾਈਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਰੂਪ-ਸਿਰਜਣ-ਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਵਾਲੀ, ਬੋਲੀ, ਥੀਮ ਗੀਤ, ਪ੍ਰਭਾਵ-ਸਕੋਪ, ਬਿੰਬ-ਸਕੋਪ, ਵਿਅਕਤੀ-ਚਿਤਰ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ, ਇਕਾਈਆਂ ਤੇ ਰੂਪ-ਸਿਰਜਣ-ਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਨਵੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਵੰਦਮਈ ਸੰਬੰਧ-ਚਿਤਰ ਉੱਘੜਦੇ ਹਨ। ਰਵੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਵਣਾਂ ਦਾ ਐਸਾ ‘ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ’ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਚਿਰਕਾਲੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਤੋੜਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੁ, ਇਸ ‘ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ’ ਵਿਚ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅੰਤਮ ਦਮ ਤਕ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਦੀ ਅਮਾਨਵੀ ਖੇਡ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਖੇਡ ਖੇਡਦਿਆਂ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਚਿੰਤਨ ਭੁੱਲ-ਭੁਲਦੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਰਸਤੇ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸੋਚਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ (ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਦੇਣ) ਦਾ ਕੀ ਕਰੇ ? ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਹੀ

ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੱਸਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਹੈ। ਰਵੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਰੀਮੋਟ ਕੰਟਰੋਲ’ ਨਾਂ ਦੀ ਰੂਪਕ ਤਸ਼ਬੀਹ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਇਆ ਇਕ ਐਸਾ ‘ਰੀਮੋਟ’ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ‘ਕੰਟਰੋਲ’ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੋਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ‘ਦਰਜ਼ੀਆਂ’ ਭਾਵ ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ‘ਸੰਸਦ-ਭਵਨ, ਨਯਾਂ-ਆਲੇ, ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਸਕੂਲ, ਦਫਤਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਦਿਆਲੇ’ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਜੰਟ ਆਮ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਬਕ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਜਾਦੂ ਦੀ ਛਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵੀ ਟੁੱਟ, ਬਿਖਰ ਕੇ ਖਿੰਡ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਸਕੋ ਵਿਚ ਵੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗੀ ਬੇਘਰਿਆਂ ਵਰਗਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼, ਘਟਨਾ ਤੇ ਕਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਏਜੰਟਾਂ ਦੀ ਵਿਅਰਥ ਸੋਚਣੀ ਨੂੰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਕਾਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਲੁੱਟ ਘੁੱਟ,
ਹਰ ਯੁੱਗ, ਹਰ ਸਮੇਂ,
ਨਾਮ ਬਦਲ, ਵੇਸ ਬਦਲ-
ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ,
ਖਿਤਿਜ ਅੱਗੇ ਖਿਤਿਜ ਦਾ,
ਭਰਮ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ !

ਸ਼ਾਸਕੋ
ਤੇ ਸ਼ਾਸਤੋ !!!
ਵੱਖ, ਵੱਖ ਵਾਦਾਂ ਹੇਠ,
ਵਿਚਰਦੀਓ ਬਸਤੀਓ !!!
ਆਓ,
ਕਿਤੇ ਵਿਚ, ਵਿਚਕਾਰ ਮਿਲੀਏ,
ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾ-
ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰ ਦੇਈਏ ਓਸ ਤੋਂ-
ਬਦਲੀਏ ਉਸ ਦਾ ਖੁਦਾ !!!

ਰਵੀ ਦਾ ‘ਖੁਦਾ’ ਬਦਲਣ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੰਕਲਪ ਉਸਦੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ ! ਰਵੀ ਦੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਰਚਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਕੌਮੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ,

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਰਾਜ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਡਰੱਗ-ਕਲਚਰ ਤੇ ਗੈਂਗ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਤ ਹੈ, ਟੈਸਟ-ਟਿਊਬਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਦੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਕਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ਹੈ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਜਾਦੂ ਤੇ ਟੂਣਿਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ, ਟੀ.ਵੀ. ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਮਾਰੂ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਦਾ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਵਾੜੇ ਤੇ ਸ਼ਨਅਤੀਕਰਨ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਮਾਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਾਹਵੇਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਉੱਤੇ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਮਾਰੂ ਮਾਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੂਚਨਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਕ 'ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਘੋਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੇ ਅਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਤੀ 'ਚੋਂ ਨਾਇਕ ਤੇ ਖਲਨਾਇਕ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪਛਾਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ਇਤਿਆਦਿ ! ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ-ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਖਪਤ-ਕਲਚਰ ਤੇ ਉਸ 'ਚੋਂ ਪਨਪਦੀ ਮੰਡੀ ਕਲਚਰ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕੁਰੇਦਦੀ ਹੈ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਇਣੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਤਬਾਹੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿ-ਉਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵੇਖੋ :

1
ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਿਆਂ 'ਨੇਰੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣੀ
ਆਹ ਭਰਿਆਂ, ਤੂਫਾਨ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾਂ
ਏਸ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਵਿਚ
ਯੁੱਧ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ
ਅੰਤਮ ਦਮ ਤਕ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ
ਸਭ ਨਾਲ

2
ਚਕਾ ਚੌਧ ਚਾਨਣ
ਤੇ ਫਿਰ
ਘੁੱਪ ਅਨੇਰਾ ਹੈ !

ਪਿੰਡੇ ਟੋਆ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਅੱਗੇ ਖੂਹ-
ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ !

ਇਸ ਸਮੇਂ
ਬਾਹਰ ਵਲ ਨਹੀਂ
ਅੰਦਰ ਵਲ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ :
ਏਥੋਂ ਹੀ ਕਦੇ
ਬੁੱਧ, ਈਸਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਮਾਰਕਸ ਤੇ 'ਸਾਰਤ' ਦੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਸਨ
!!!

ਭੋਂ ਵੱਤਰ ਹੈ, ਹੁਣ
ਸੂਰਜਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ !!!

ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਵਿ-ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ 'ਯੁੱਧ' ਅਤੇ 'ਸੂਰਜ' ਦੇ ਚਿਹਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਤੇ ਚੇਤਨਾਂ-ਮੁਖੀ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਜ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਮਾਨਵ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਦਿੱਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕੀ ਬਚਾਉ-ਜੁਗਤ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਚੇਤਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨਵੇਂ 'ਯੁੱਗ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ ! ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਕਾਵਿ- ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਮੇਤ "ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ" ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾਂ ਤੇ ਸਮਝਣਾਂ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

-ਡਾ. ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ

'ਸਿਰਜਣਾ', ਨੰਬਰ 157, ਜੁਲਾਈ-ਸਤੰਬਰ, 2010 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
'ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਇਮਜ਼', ਜੁਲਾਈ 22-28, 2010
'ਸਿਰਜਣਾ' (www.sirjna.blogspot.com),
'ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ' (www.5abi.com), 'ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ'
(www.punjabimaa.com), ਵੈਬ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ, 2010 ਤੇ
'ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ' (www.punjabialochna.com) ਵੈਬ ਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਜੁਲਾਈ
2010 ਨੂੰ ਪੋਸਟਡ 'ਚਰਚਾ ਪੰਜਾਬ' ਵੈਬ ਮੈਗਜ਼ੀਨ (www.charchapunjab.com)
ਦੇ ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ, 2010 ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ

ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ

ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੇਵਲ, ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਸਿਧਾਂਤ, ਨਿਯਮ, ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਦਲੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸੰਘਰਸ਼ੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਖੇਤਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵੱਡਾ ਨਾਂਅ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸਫ਼ਰ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ, ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ ਤੇ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ ਦੇ ਪੜਾਅ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਹਾਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਲੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਮੰਤਵਾਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੇ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ’ਤੇ ਬਾਜ਼ ਵਰਗੀ ਨਜ਼ਰ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਉਰਜਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਸ਼ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਇਆ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਜੁਰਅੱਤ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੇ ਅਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਿਆਂ ‘ਪਿੰਡ’ ਦੀ ਇਕਾਈਗਤ ਪਹਿਚਾਣ ਫਿਰ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਸਾਰਾਂ ਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੇ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਪੰਨੇ : 142, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਨਿਰੰਜਣ ਬੋਹਾ

“ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ”, ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ

7 ਨਵੰਬਰ 2010

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ

Ist on 25.3.2015

D:/National/Ravi-15/Pind Brahmmand/1-Proof/Pind Brahmmand-D1

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਨਾਂਅ ਹੈ। “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਉਸ ਦਾ 18ਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ 2007-09 ਤਕ ਲਿਖੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਮਨੁੱਖ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਬੇਕਾਰੀ, ਮੰਦਵਾਤਾ ਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਤਕਨੀਕੀ ਬਸਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਸੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸੁੱਕੇ ਪਿਆਜ਼ ਤੋਂ ਪੱਤ ਵਾਂਗ ਲੱਥਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ‘ਮੈਟਰੋ ਦਾ ਸਫਰ’ ਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭੀੜ ਵਿਚ ਘਿਰ ਕੇ ਵੀ ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ‘ਗੁਮਸ਼ੁਦਾ ਰਸਤੇ’ ਕਵਿਤਾ ਗੁਆਚੇ ਅਕਸ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਗਾਤਾਰ ਅਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰੂਪ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਹੋਂਦ ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੰਢ-ਵਲੇਵਾਂ, ਚਿੰਤਨ ਉਲਝ ਗਏ,

ਭੁੱਲ ਭੁਲੱਈਆਂ ਵਿਚ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਰਸਤੇ ਕਿੱਧਰ ਗਏ।

ਮਾਨਸਿਕ ਦਬਾਉ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਗਰ ਵੀ ਰੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ‘ਰੀਮੋਟ ਕੰਟਰੋਲ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੀਮੋਟ ਕੰਟਰੋਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਨਅਤੀਕਰਨ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਏ ਆਬਸ਼ਾਰ ਸੁੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਾਵਣਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰਵਿਊ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨ ਕਲਚਰ ’ਚ ਘਿਰਿਆ ਮਨੁੱਖ ਖੁਦ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਸ ਸਾਰੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਤੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਦਿਲ ਦਾ ਕਿੱਸਾ/ਦਿਲ ਬਿਜਲੀ ਝਟਕੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ : ‘ਜੇ ਮੌਤ ਪਕੜਦੇ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਨ੍ਹੇਰੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦਾ ਗੀਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ।’

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਪੰਨੇ : 142, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਕੇ. ਐਲ. ਗਰਗ

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ

Ist on 25.3.2015

D:/National/Ravi-15/Pind Brahmmand/1-Proof/Pind Brahmmand-D1

“ਅਜੀਤ”, ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ 27, ਮਾਰਚ 2017

ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤ ਉਹਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ? ਟੀਸੀ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਤਾਂ ਪਰਤਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਪੰਨੇ : 142, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ

ਮਾਸਕ “ਅਕਸ”, ਦਿੱਲੀ (ਭਾਰਤ), ਮਾਰਚ, 2010

ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)

ਸ਼ਾਇਰ, ਨਾਟਕਕਾਰ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਨਸਰ ਨਿਗਾਰ, ਆਲੋਚਕ, ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਅਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤ ਮਕਬੂਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਮਾ ਹੈ। 1955 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਰਵਾਨੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੇ ਵਰਕਿਆਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਸ ਦਾ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਛਪ ਕੇ ਆਇਆ 18ਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਪਾਦਕ ‘ਅਕਸ’ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬਿਉਰੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਕਸ ਨਾਲ ਖਿਚਵਾਈਆਂ ਰੰਗਦਾਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਰਵੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਅਜਿਹਾ ਅਨੋਖਾ ਕਾਵਿ-ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਖਲਨਾਇਕ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਉ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਾਸਾਰੇ, ਮਾਨਸਕ ਦਬਾਅ ਵਿਚ ਜੀ ਰਿਹਾ ਮਨੁੱਖ, ਤਕਨੀਕੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਚੌਪਾਸੀਂ ਫੈਲਿਆ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੀ ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲੁਕੇ ਛੁਪੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਮ “ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ” ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਹਨ :

ਟੁੱਟਣ 'ਚੋਂ ਹੀ, ਜੁੜਨ ਦੀ
ਚੇਤਨਾ ਜਨਮਦੀ ਹੈ
ਖੜ੍ਹਨ 'ਚੋਂ ਤੁਰਨ ਦੀ।
ਸ਼ਿਕਾਰ, ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਧਰਤੀ-
ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,
ਚੁੰਜ ਤੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

(ਪੰਨਾ 23)

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ : ਇਕ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ

‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹੀਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜਨਵਰੀ 2010 ਤੋਂ ਜਨਵਰੀ 2013 ਤਕ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਯਾਨੀ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਠੀਕ ਹੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਉੱਤੇ ਤੁਰਦੀਆਂ-ਫਿਰਦੀਆਂ ਤੇ ਬੋਲਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਰਗੀ ਤਕਨੀਕੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਜੁਗਤ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵਰਤ ਕੇ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਤਾਰੀ ਗਈ ਹੈ। ਰਵੀ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਤਕਨੀਕ ਕਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ (Visuals) ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਮੰਤਵ ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਧੁਰ-ਭੁੰਘਾਣਾਂ ਤਕ ਲੱਥ ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਸੂਰੀ ਹੋਂਦ ਸਹਿਤ ਸਾਕਾਰਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਵੀ, ਰਵੀ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਹੈ।

ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸਿਰਲੇਖਕ ਕਵਿਤਾ ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਵਿਚ ਇਕ ਛੱਤ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਦੋ ਧੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਧਰਨ ਲਈ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਇਹ ਛੇ ਪਾਤਰ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਾਸ਼’, ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਘਰ’, ‘ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ’, ‘ਬਾਲੀਵੁੱਡ : ਨਾਇਕ ਤੇ ਖਲਨਾਇਕ’, ‘ਮੋਬਾਇਲ ਟਾਪੂ’, ‘ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੂਨਯਤਾ’, ‘ਨੰਗੋਜ਼ੀ ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ’ ਤੇ ‘ਬਿਨ ਦਰੇ ਦੀਵਾਰ’ ਦੇ ਪਾਤਰ ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਲੱਗ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਖੱਦਾ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਘਰ ਤੇ ਟੱਬਰ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਰਹੀ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਤੇ ਬਾਲੀਵੁੱਡ ਦੀਆਂ ਫੈਂਟਸੀਆਂ ਭੋਗ-ਭੋਗ ਜੀਂਦੀ ਤੇ ਥੀਂਦੀ ਹੈ, ਗੋਤ-ਗਮਨ ਤੇ ਰੇਪ-ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਜੰਗਲ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੰਗਲੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ

ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਅਕਲ ਤੇ ਇਲਮ ਰੂਪੀ ਹੱਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਅ ਕੇ ਨਿਗਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵੀ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀ ਬੀਂਡੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸੰਦਾਂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਕੜਿਆਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਕਰਮ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਤੇਜ਼-ਰਫਤਾਰੀ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਏਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਰਵੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਗੜਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਨੈਟ, ਫੇਸਬੁੱਕ, ਆਈ ਫੋਨ ਆਦਿ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਘਟਾਏ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਈ ਗਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਕੇ ਕੁਰਾਹੇ ਵੀ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਿਰਾਸਤੀ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਐਸੀ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦਾ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦਾ ਐਸਾ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਰੋਬੋਟ ਵਰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਦੇ ਸਮਲਿੰਗੀ-ਭੋਗੀ, ਬਹੁ-ਲਿੰਗ-ਭੋਗੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧ-ਲਿੰਗ-ਭੋਗੀ ਦਾ ਸੰਭੋਗ ਕਲਚਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਬੋਟਾਂ ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਨੰਗੋਜ਼ੀ ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ ਉਪਜਾਉਂਦੇ ਨਗਨ-ਨਿਰਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਫੈਂਟਸੀ ਵਰਗਾ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਦੇਹ-ਵਪਾਰ, ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ (ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰਾਂ) ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ (ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ) ਵਿਚ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੈਅ ਦੇ ਅੰਜਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 16 ਦਸੰਬਰ 2012 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਗੈਂਗ ਰੇਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਲਿਖੀ ‘ਗੈਂਗ ਰੇਪ’ ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਕ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖੀ ‘ਅਮਰੀਕਾ : ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ’ ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਯੁੱਧ-ਨੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਅੰਡਰ-ਵਰਲਡ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ (ਵਿਸ਼ਵ) ਵਿਚ ਇਕਮਿਕ ਹੋਏ ਪਿੰਡਾਂ (ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ) ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਤਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੇ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਰਮਾਇਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮਾਂ ਦੀ ਇਕ ਐਸੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿਓਪਾਰ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਦੇ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ

ਆਰਥਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਨੂੜ ਕੇ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ-ਤਾਰ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਪੀਆਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਥਿਆਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕਯਾਨ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਉਣ-ਪਾਣੀ ਜਿਹੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਚੋੜ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੱਤਾ-ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਲੀ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੌਰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਆਰਾਜਕਤਾ ਫੈਲਾਅ ਕੇ ਇਕ-ਧਰੁੱਵੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੂਸ, ਚੀਨ ਜਿਹੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਆਪਣਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ‘ਉੱਤਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ’, ‘ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ’, ‘ਵਣ ਨੂੰ ਬਚਾਓ’ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ :

1. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ
ਸਭ ਕੁਝ ਗਡ ਮਡ, ਉਲਝ ਗਿਆ ਹੈ
ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ
ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ
ਇਹ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਹੈ
ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ
ਆਰਥਿਕ ਸੱਤਾ ਦੀ ਡੋਰ ਹੈ
ਕੱਠਪੁਤਲੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਸਭ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ
ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਹਿੱਲਦੇ ਹਨ
ਚਿਹਰੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ, ਹੱਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ
(ਉੱਤਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ)

2. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ :
ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਕਿਸਾਨ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਆਮ ਜਿਹਾ, ਹਰ ਥਾਂ
ਇਨਸਾਨ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਸੀਮਤ ਜਿਹੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ
ਕੇਂਦਰਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ
ਧਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਖਪਤ ਦੇ
ਸਮੀਕਰਨ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ

(ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਮਾਰੂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪੇੜਨ-ਬੁਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀ ‘ਅੱਗ’ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਰੂਪੀ ‘ਵਣ’ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਨੂੰ ਇਕ ‘ਸ਼ਰਾਪ’ ਮੰਨ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ-ਰੂਪੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਵੱਲੋਂ ਆਰੰਭੇ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਮੰਥਨ ਰਾਹੀਂ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਰੂਪੀ ਲੀਲਾ (ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਕਾਰ) ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮਘਦੀ ਅਗਨ (ਚਿੰਤਨ-ਚੇਤਨਾ) ਨਾਲ ਸਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਥਾਏ ‘ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ’ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਹਨ :

ਯੁੱਧ ਵਿਚ, ਹੱਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਚਿੰਤਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਮੰਥਨ

‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਤਕਨੀਕ ਤੇ ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਐਸੇ ਸੰਤੁਲਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ, ਜੋ ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਚੁਣ ਕੇ ਚੰਗੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਲਹਿੰਦੀ-ਚੜ੍ਹਦੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਆਸਰੇ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ
ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪੰਨੇ : 128, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਡਾ. ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ

“ਸਿਰਜਣਾ-170”, ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ 2013,
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਯਥਾਰਥ : “ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ”

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪੁਸਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਉੱਨ੍ਹੀਵੀਂ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ‘ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ’ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ : “ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ, ਇਸ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ, ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ, ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਚੇਤਨ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹਨ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਵੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਯੁਵਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਨਿਕਾਰਾਤਮਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀ ਉੱਥਲ ਪੁੱਥਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ? ਇਸ ਨੂੰ ਰਵੀ ਨੇ ‘ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੂਨਯਤਾ’ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਅਸੀਂ ਨਾਈਟ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ
ਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਹਾਂ।
ਸਾਡਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਨਹੀਂ,
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਨੇ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ—ਵੈੱਬ ਸਾਈਟ, ਪੱਬ, ਕੈਸੀਨੋ, ਖਪਤ-ਕਲਚਰ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰਾ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿਘਾਰ, ਆਤਮ-ਘਾਤੀ ਬੰਬ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੇ ਨੰਗੇਜ਼ ਕਲੱਬ, ਮਾਨਸਿਕ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਆਦਿ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਮਾਰਮਿਕ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਮ ਪਾਠਕ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਪਾਠਕ ਉਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਲਈ ਰਚੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਸੀਮਤ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਬਿਨਾਂ ਦਰੋਂ ਦੀਵਾਰ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪਿਓ ਦੀ ਲਾਚਾਰੀ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਖਫਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ (“ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਮਣੇਂ ਦਿੰਦਾ”) ਪਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੱਝ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਫਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇਗੀ (“ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬਣਨੇਂ ਰਹਿ ਗਿਆ”)। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਵਧਦੇ ਫਾਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ (“ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆ ਦਾ ਗੇੜ ਕੈਸਾ ?”)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ‘ਮਾਨਸਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦਾ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਹੈ। ‘ਮੋਬਾਇਲ ਟਾਪੂ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੇ ‘ਮੈਂ-ਯੋਧ’ (ਹਉਮੈਂ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੇ ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਫ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਤਨ, ਮਨ ਦਾ ਵਿਓਪਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ‘ਗਲੋਬਲ ਮੰਡੀ’ ਵਿਚ ਵਿਕਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ 16 ਦਸੰਬਰ, 2012 ਨੂੰ ਵਾਪਰੀ ਗੈਂਗ ਰੇਪ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਵੀ ਕਵੀ ਨੂੰ ਹਲੂਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਕਹਿਣਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ’ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ‘ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ’ ਅਤੇ ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਘਰ’ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦੇ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕੋਲ ਵੱਖ, ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਤੇਜ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ‘ਉੱਤਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਗੁੱਝੀ ਨਹੀਂ।

‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਨ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ‘ਉਬਾਸੀ’ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬਦਲਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਮਲਿੰਗੀ, ਬਹੁ-ਲਿੰਗੀ, ਵਿਰੋਧ ਲਿੰਗ-ਭੋਗੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਘਰਾਂ ਨੂੰ

ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਾਂਗ ਸਜਾਉਣ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ : 128, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ

ਮੋ.: 0699110880

“ਅਕਸ”, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ-ਜੂਨ, 2013

“ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ” (www.punjabimaa.com) -ਜੂਨ, 2013

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ : ਚਿੰਤਨ/ਮੰਥਨ ਲਈ ਸਵਾਲ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਥਾਪਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਕਹਾਣੀ, ਵਾਰਤਕ, ਸਫਰਨਾਮਾ, ਆਲੋਚਨਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜਿੱਥੇ ਐੱਮ.ਫਿਲ./ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ, ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਤਾਰਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਨਗਿਣਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹੀਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ 38 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋਏ ਮੁੱਲ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਸਾ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਕਤਲ, ਬਲਾਤਕਾਰ, ਜੁਰਮ, ਤਸਕਰੀ, ਦੇਹ-ਵਪਾਰ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਗੰਧਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਦਹਿਸ਼ਤ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਜੂਝਦੀ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਕਈ ਉਲਾਰ ਰੁਚੀਆਂ, ਮਨੋ-ਗੁੰਝਲਾਂ ਅਤੇ ਉਲਝਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਖਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਖਪਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੇਚੀਦਗੀ ਵਿਚ ਫਸੀ ‘ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਕਿਉਂ ਉਲਝੀ ਤੇ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ? ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਾਲ ਚਿੰਤਨ/ਮੰਥਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ : 128, ਮੁੱਲ : 200 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਡਾ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ

“ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ”, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ),

18 ਅਗਸਤ, 2013

‘ਵਿਰਕ’, ‘ਸੇਖੋਂ’, ‘ਗੁਲਜ਼ਾਰ’ ਤੇ ‘ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ’,
ਉਸਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਨਹਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਇਉਂ “ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ” ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ
ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ : ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ
ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪੰਨੇ : 216 ਮੁੱਲ : 350 ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

—ਡਾ ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ

“ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ” (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ),
ਅਗਸਤ 3, 2014

ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ “ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ”
ਵਿਚ ਕਲਮੀ ਚਿਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਕਲਮੀ ਚਿਤਰ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1967-
68 ਵਿਚ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣੇ ਆਰੰਭੇ ਜੁ ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ ਛਪੇ। “ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ
ਚਿਹਰੇ” ਕਲਮੀ ਚਿਤਰ ਸੰਨ 1969 ਤੋਂ 1978 ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਹਰਿਭਜਨ
ਸਿੰਘ, ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ, ਜਗਤਾਰ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ
ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਤੇ 2013 ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ,
ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ, ਅਜੀਤ ਕੌਰ, ਗੁਰੂਮੇਲ, ਡਾ ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨੂਰ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ, ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ “ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ”
(ਸਵੈ-ਚਿਤਰ) ਆਦਿ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ
ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੈ ਤੇ ਦੋ ਲੇਖ ਹਨ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਹਿਲਾ
ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ
ਨੇ 1980 ਵਿਚ “ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ” ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਈ
ਕਵੀਆਂ/ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਚਿਤਰ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ।

ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਉਸਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ, ਵੇਖੋ:

‘ਕੱਚ’ ਤੇ ‘ਸੱਚ’ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ,
ਨਾ ਉਹ ‘ਕੱਚ’ ਹੀ ਪਾ ਸਕਿਆ ਨਾ ‘ਸੱਚ’।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਚਿਤਰ ਉਸਨੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਸਾਹਿਤ, ਉਸਦੀ ਕੁਦਰਤ,
ਆਪ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਸੀ!!!

ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਲਈ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਕਾਲੇ ਅੰਬ” ਚੂਪਦਾ, ਚੂਪਦਾ,
“ਕੌਡੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੱਪ” ਬਣ ਕੇ,
ਉਹ “ਨੰਗੀ ਧੁੱਪ”: ਵਿਚ ਆ ਬੈਠਾ!

ਡਾ. ਐਮ.ਐਸ. ਰੰਧਾਵਾ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ
ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸੀ।

ਬਣਦੀ। ਇਹ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵਧੇਰੇ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬੌਧਕ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ : ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲਾ ਕਵੀ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਮਾਰਚ, 1937 ਨੂੰ ਸਿਆਲਕੋਟ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਜਨਮਿਆਂ ਲੇਖਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲਾ ਕਵੀ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਮ ਪਾਠਕ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ, ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨ, ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਇਕ ਮਿਲਣ ਗਿਲਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਜੁ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਜਾਪੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿਕ ਚਿਤਰ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਤਨਾਮ ਢਾਅ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸਵੈ-ਚਿਤਰ ਵੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰ 1969-1978 ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ 2013 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਡਾ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ‘ਸਿਰਜਣਾ’, ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਅਕਸ’ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸੀਮਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ।

ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਵਿਚ, ਰਵੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਉਤਰ ਵਿਚੋਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁਝ ਲਾਈਨਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ, ਸੰਜੀਦਾ ਪਾਠਕ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ:

“ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ‘ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ, ਜੋ ਲੋਕ-ਪੱਧਰ ‘ਤੇ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਦੂਜਾ, ਸਟੇਜੀ ਸ਼ਾਇਰੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਹੜੀ ਪਰਫੋਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਬੌਧਕ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ, ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ(ਕਵੀ) ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਉਸੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪਰਫੋਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ

ਇਸ ਬੌਧਕ ਕਵੀ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿਣ, ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ, ਸਰੋਤਾ ਉਸ ਦੇ ਬੌਧਕ ਪਧਰ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੈਂਕੜੇ ਨੂੰ ਅਪੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅਣਖੱਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਸਾਰ ਲਈ ਵੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੋਰ ਵਾਜਬ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ (ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰ: 1969 - 2013)

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

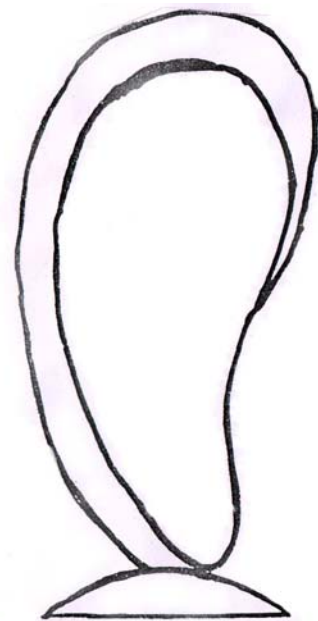
ਮੁੱਲ : 350 ਰੁਪਏ, ਪੰਨੇ : 216,

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

-ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

“ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ”,

ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ - 25 ਮਈ, 2014

ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਸਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਚੂੰਕਿ ਰਵੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿੱਕਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਹ ਦਿੱਕਤ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੈ।

“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ‘ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ‘ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ’, ‘ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇਵ’, ‘ਸਿੱਧਾ’, ‘ਪੁੱਠਾ’, ‘ਬੱਚਾ’, ‘ਔਰਤ’ ਤੇ ‘ਆਤੰਕਵਾਦੀ’ ਪਾਤਰ ਘੜੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਂਦਿਆਂ ‘ਨਟ’, ‘ਨਟੀ’ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਪੇਸ਼ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ‘ਭਗਵਾਨ’ ਵਰਗੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਹਨ, ‘ਸ਼ੈਤਾਨ’ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਲੋਕ ਵੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਬਾਕਮਾਲ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਨਾਟਕ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਡੇ ਸਾਹਵੇਂ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ: ‘ਰੋਸ਼ਨੀ’, ‘ਦੀਪਕ’, ਆਵਾਜ਼ 1 ਤੇ 2’। ਦਰਅਸਲ ਪਹਿਲੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਇਹ ਇਕ-ਆਕਾਰੀ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਕਾਂਗੀ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਕੜਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕਾਂਗੀ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

‘ਰੋਸ਼ਨੀ’ ਬੋਲਦੀ ਹੈ :

“ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੈਸੀਆਂ ਸਨ ?”

ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਇਵਜ਼ ‘ਦੀਪਕ’ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

“ਜਦੋਂ ਤੋੜ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਤਨ, ਮਨ ਟੁੱਟਦਾ, ਭੱਜਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਉਸੇ ਟੁੱਟ, ਭੱਜ ‘ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ, ਰੋਜ਼ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ।”

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਟੁੱਟ, ਭੱਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੌਧਕ

ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ‘ਰੋਸ਼ਨੀ’, ‘ਦੀਪਕ’ ਤੇ ‘ਅਵਾਜ਼ਾਂ’ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਦੀ ਗੱਲ ਪਾਠਕ, ਦਰਸ਼ਕ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਹੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ : 190 ਮੁੱਲ : 300 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

-ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

“ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ”,

ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ - 25 ਮਈ, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲਈ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਕਲਮ ਅਜ਼ਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਨੂੰ ਵੀ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਘਰ ਰਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ।

“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਵਾਂਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੀਅ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਲਾਸ਼ ਬਣਕੇ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਿਰਝਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਠੇਡੇ, ਠੋਹਕਰਾਂ, ਭਟਕਣ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਸੂਝ ਗੁਆਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਬੋਧ ਰਾਤ ਵਿਚ ਵਟ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਔਰਤ’, ‘ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀ’, ‘ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ’, ‘ਸਿੱਧਾ’, ‘ਪੁੱਠਾ’, ‘ਸੂਤਰਧਾਰ’, ‘ਨਟ’, ‘ਨਟੀ’ ਆਦਿ ਪਾਤਰਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਰੋਚਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸੋਚ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਕੇ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇ।

ਇਸ ਇਕਾਂਗੀ (“ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ”) ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ:

“ਚੰਨ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਏ।”

‘ਦੀਪਕ’, ‘ਰੋਸ਼ਨੀ’ ਅਤੇ ‘ਦੋ ਆਵਾਜ਼ਾਂ’ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ, ਚੁਸਤ-ਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਭਰਪੂਰ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ,

ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਰੰਗਮੰਚ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਅਖਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ, ਵੱਖ, ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ
 ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪੰਨੇ : 190 ਮੁੱਲ : 300 ਰੁਪਏ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

-ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ

(ਸੰਪਰਕ: 98142 09732)

“ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ”,
 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ - 29 ਜੂਨ, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ: ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨਾਂ ਮੁੱਲਵਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਮੋੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਨੀਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਨਤਾ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਤਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦੇਣ 'ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਚਾਰ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਐਮ. ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪੀ.ਐਚ. ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦੀ ਹੋਈ ਡਾ: ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ ਦੀ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੀ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਨੂੰ, ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਉਘੇੜ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਕਰਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਆਉਂਦੀ ਗਈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਰਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਖੋਜ-ਸਿੱਟੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ-ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇੰਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਵਬੋਧ ਦਾ ਹਾਣੀ ਬਣਾਇਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਸਰੂਪ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਚੁਨੌਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਤੀਜਾ ਭਾਗ ਉਸ ਦੀ ਕਥਾ-ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੁਹਜ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਰਤਮਾਨ

ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖੀ ਖਾਸੇ ਨਾਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਟੁੱਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨਿਜੀ ਨਫੇ - ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਡਾਟੇ ਹੀ ਫੀਡ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਬਣੀ ਉਸਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਰੰਗ ਹੋਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਰੰਗਮੰਚੀ ਜੁਗਤਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ, ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰੀ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਿਚ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ ਵਾਰਤਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਸਮੇਤ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੋਜ-ਕਰਤਾ ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ 52 ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਦੇਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਮੇਟਣ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੌਠੀ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਨਿਸਚੈ ਹੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਸਾਹਿਤ 'ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਨਵੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਰਹੇਗੀ।

ਖੋਜ-ਕਰਤਾ- ਡਾ: ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਪੰਨੇ : 224 ਮੁੱਲ : 350 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ , ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

-ਨਿਰੰਜਣ ਬੋਹਾ

ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ)-ਜੂਨ 29, 2014

ਅਤੇ “ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਬਾਰ” (www.punjabiakhbar.com)-

ਜੁਲਾਈ 18, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਜੁ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਖੋਜਾਰਥੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖੋਜ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਖੋਜੀ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਤਾਅ-ਉਮਰ ਖੋਜ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨ ਤਕ ਸੀਮਤ ਨਾ ਰੱਖਣ, ਬਲਕਿ ਦਿਲੋਂ ਜਾਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣ।

ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ “ਆਦਿਕਾ” ਤੇ “ਸਵਾਗਤੀ ਸ਼ਬਦ” ਉਪ੍ਰੰਤ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ 'ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ-ਸਰਵੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਤਿੰਨ ਥਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

“ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ” ਵਿਚ ਖੋਜਕਾਰਾ ਨੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਨਾਟ-ਤੱਤ, ਕਥਾਨਕ, ਤਕਨੀਕ, ਪਾਤਰ-ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ੈਲੀ, ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੇ ਸ਼ਿਲਪ ਪੱਖੋਂ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਅੰਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਟਕੀ ਸੰਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾ, ਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਲੰਕਾਰ, ਛੰਦ, ਵਾਕ-ਰਚਨਾ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਲੈਅ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।“

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦਰਜਨ ਕੁ ਨਾਟ-ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਿਕਾ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਗੀਤ-ਨਾਟ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਮਤ, ਫੈਸਲਾ ਸਾਡੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਕਰੀਬ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ, ਵਾਚਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਸਦੀ ਲਗਨ, ਮਿਹਨਤ ਤੇ

ਸਿਰਫ਼ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਡ-ਆਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ
‘ਥੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ’ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਪੰਨੇ : 263 ਮੁੱਲ : 400 ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

—ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ
“ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ”(ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ) -
25 ਮਈ, 2014

ਅਕੱਥ ਕਥਾ (ਨਜ਼ਮਾਂ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਇਹ ਹਥਲਾ ਪਰਾਗਾ “ਅਕੱਥ ਕਥਾ” (ਅਣ-ਕਹੀ ਕਹਾਣੀ) ਪਹਿਲਾਂ 1988 ਵਿਚ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ 2005 ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਏ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰੀ ਪਰਾਗੇ “ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ”, “ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ”, “ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ” ਤੇ “ਬਿੰਦੂ” ਸ਼ਾਮਿਲ ਨੇ। ਅੱਲਾ ਤੁਆਲਾ ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂ ਤਬੀਅਤ, ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਤਖੱਈਅਲ ਦੀ ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਅਤਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਏ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੁਣ ਤੇ ਜਿੱਧਰ ਚਾਹੁਣ ਮੋੜ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਦੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਲਾਵੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਕਦੀ ਸੱਜਰੇ-ਸੱਜਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪਈ ਸ਼ਬਨਮ ਵਾਂਗੂੰ।

ਉਹ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਤਾਰ ਛੇੜਨਾ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੱਟੜ ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਮਲੂਮ ਲਾਉਣ ਦਾ ਵੱਲ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵੀ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਚਣ ਉੱਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸੁਹਣੀਆਂ ਤੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਸੋਚਾਂ ਜ਼ਬਾਨ ’ਤੇ ਆ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਮ ‘ਅਪਰਾਧੀ’ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਨੇ :

ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ, ਮੇਰੀ ਚੁੱਪ ’ਤੇ ਲੋਹੇ ਲਾਖੀਆਂ ਹੋ ਕੇ
ਅੱਜ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜੀਆਂ

ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਈ ਇਹ ਹੋਂਦਾ ਏ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵੰਡਦਾ ਰਵੇ। ਰਵੀ ਹੋਰੀਂ ਤੇ ਏਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿੱਜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਨੇ। ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਮ ‘ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉਣਾ’ ਵਿਚ ਰਵੀ ਹੋਰੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ :

ਮੈਂ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾਂਗਾ,
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਣ ਕੇ ਜਿਉਣ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।

ਮਸਨੂਈ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਨਜ਼ਮ ਇਕ ਤਿੱਖਾ ਤਨਜ਼
(ਵਿਅੰਗ) ਏ।

ਰਵੀ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੀ ਫੰਨੀ (ਕਲਾਤਮਕ/ਅਦਬੀ) ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਈ
ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਾਈ ਹੋਈ ਏ।

ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਨਾਂ : ਅਕੱਥ ਕਥਾ (ਨਜ਼ਮਾਂ)

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ 502, ਮੁੱਲ 450 ਰੁਪਏ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ : 2007

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ

(ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੁਰੀ ਵਿਚ ਲਿਪੀਅੰਤਰ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ)

-ਪ੍ਰੋ. ਆਸ਼ਕ ਰਹੀਲ

(ਮਹੀਨਾਵਾਰ “ਲਹਿਰਾਂ”, ਸੋਢੀਵਾਲ ਕਾਲੋਨੀ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਜਨਵਰੀ
2008, ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ)

ਅੰਤਿਕਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੁੰਘੇ—ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1961
2. ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ—ਹਿੰਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1963
3. ਬਿੰਦੂ—ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1965
4. ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ—ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ—1967
5. ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1969
6. ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1970
7. ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1972
8. ਜਲ ਭਰਮ-ਜਲ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1976
9. ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਧੱਬੇ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1978
10. ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1980
11. ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
12. ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ਼—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1986
13. ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989
14. ਗੰਢਾਂ—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
15. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1999
16. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003
17. ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
18. ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010
19. ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013
20. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
21. ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ (Collected works)

1. ਅਕੱਥ ਕਥਾ (1955 ਤੋਂ 1966, ਭਾਰਤ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
2. ਵਣ ਵਾਣੀ (1967 ਤੋਂ 1974, ਕੀਨੀਆ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005

3. ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ (1974 ਤੋਂ 1986 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1990
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
4. ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ (1986 ਤੋਂ 2003 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004
5. ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ (2003 ਤੋਂ 2014 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ

Restless Soul—Indo-Canadian Publishers, Surrey, B.C.
Canada-1978
Second Edition—National Book Shop, Delhi-2008

ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ

1. ਸੂਰਜ ਕਾ ਤਕੀਆ—ਪ੍ਰਤੀਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ—1998
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ

1. ਗੰਢਾਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999
2. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999
3. ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗ—ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ—1974-1989—(ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2002
4. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2005

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”—ਮੁਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1974
2. “ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ”—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1981
3. “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ”—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
4. “ਚੌਕ ਨਾਟਕ”—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1984
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
5. “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ”—ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1984
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
6. “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1987
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
7. “ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
8. “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
9. “ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009
10. “ਚੱਕ੍ਰਵ੍ਰੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010

ਥੀਮੈਟਿਕ ਤਿੱਕਤੀ (Thematic Trilogy)

1. “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ” (ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ)
—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1985
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
ਚੋਣਵਾਂ ਨਾਟਕ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1. “ਮੰਚ ਨਾਟਕ” (1974-90)—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
2. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-1” : ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ (1974-1983)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
3. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-2” : ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ (1984-1987)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
4. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-3” : ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ (1990-2005)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
5. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-4” : ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ (2008-2010)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ :

1. “ਮੰਚ ਨਾਟਕ” (1974-1990)—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਲਾਹੌਰ, 2001

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ

1. “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ”—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫਤ, ਲਾਹੌਰ, 2005

*** ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ**

ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ	ਪੰਨੇ
1. ਚਰਾਵੀ	ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ—1963 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	115
2. ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ	ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1968 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	155
3. ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ	ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1969 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	120
4. ਕੋਨ ਪ੍ਰਤੀਕੋਨ	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ 5.75 ਰੁਪਏ—1971 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	83
5. ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ	ਮੁਹਿੰਦਰਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ, ਜਲੰਧਰ ਅੱਠ ਰੁਪਏ—1973 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	96
6. ਜਿੱਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ	ਕੇ. ਲਾਲ. ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ—1978 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	139
7. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ	ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਪੈਂਤੀ ਰੁਪਏ—1985 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	128
8. ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 ਸੱਠ ਰੁਪਏ—1969 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009	120
9. ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 225 ਰੁਪਏ—2010	160
ਸਮੁੱਚੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ		
1. ਅਘਰਵਾਸੀ (1955-1983)	ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਅੱਸੀ ਰੁਪਏ—1984	436
2. ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ (1955-2005)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 495 ਰੁਪਏ—2006	648

ਚੋਣਵੇਂ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1. ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ (1955-1989)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 140 ਰੁਪਏ—1989	322
2. ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000)	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ 325 ਰੁਪਏ—2001	376
3. ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ 75 ਤੇ 40 ਰੁਪਏ—2002	111
4. ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ-2 (ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਚੇਤਨਾ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ-2008	

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)

1. ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ 450 ਰੁਪਏ—2000	432
----------------------	--	-----

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ

1. *ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ—35 ਰੁਪਏ—1989	112
2. **ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—140 ਰੁਪਏ—2001	168
3. ***ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—350 ਰੁਪਏ—2012	204

* “ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ” ਅਤੇ “ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ” ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

** “ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ” ਅਤੇ “ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ” ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ “ਹਮ ਛਿਣ” ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਗਹਿਨ-ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

*** “ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2” ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ :

1. ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ -ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਡਾ. ਵਨੀਤਾ
2. ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ - ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
3. ਹਮ ਛਿਣ -ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
4. ਸ਼ਾਦੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ -ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਾਹਲ
5. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ -ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ (ਕੈਨੇਡਾ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਫੁਟਕਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ

1. ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ) | ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ
ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ | 1979
2006 |
|--------------------------------------|--|--------------|

ਵਾਰਤਕ : ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੈ-ਜੀਵਨੀ

1. ਮੇਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੈ-ਜੀਵਨੀ	ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	1994
2. ਐਟਸੈਟਰਾ-2
(ਰਚਨ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
3. ਐਟਸੈਟਰਾ-3 (ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4. ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ, ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਤ
(ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੈ-ਜੀਵਨੀ)	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ	2010
5. ਐਟਸੈਟਰਾ-4
(ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਲਿਖਤਾਂ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਤੇ ਸੰਕਲਨ

1. ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਨ
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ
ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1964
2007
2. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ
ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	1990
2008
3. ਐਟਸੈਟਰਾ-1
(ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4. ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ
ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

ਸੰਪਾਦਨ (ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ)

1. ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1981
2. ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1994
2007
3. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ	2001
4. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

5. ਪਰਵਾਸੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਅਰ (ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ)
ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ	1992	
6. Wind Song (Poetry)	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼,
ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	1978
7. Wind Song-2 (Poetry)	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼,
ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	1984

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ-ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ

1. The Rebel Sound	Dave Book Centre,
Nairobi, Kenya	1968
2. The Voices of Dissent	Seema Parkashan, Jalandhar
India	1972
3. Indian Poetry Today
(Volume One)	Indian Council for Cultural
Relations, New Delhi	1974
4. Green Snow	Vesta Publications,
Cornwall, Ontario, Canada	1976
5. Hundred Indian Poets	Oxford + IBH Publishing
Company, India.	1977

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ : (ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ)
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989
2. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2008
3. ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ : 25 ਕੁ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1994
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008
4. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ
ਲੇਖਕ : ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1999
5. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ : ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2001
6. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
7. ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003
8. ਕਥਾਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004
9. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
ਲੇਖਕ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2006

10. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
11. ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਸੰਪਾਦਕ : ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008
12. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2009
13. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
ਲੇਖਕ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2011
14. ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
15. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ
ਲੇਖਕ : ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
16. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2 ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਐਨ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
17. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ “ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਕ” ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
18. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲ੍ਹੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2002 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸ. ਪ. ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2005 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਥੀਮ-
ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2008-2009 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ:ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2013 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ-
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਕੇਸ਼ ਲਤਾ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰੂ
ਵਿਸ਼ਾ : ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ,
ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਐਮ. ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਅਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1985-86 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1987-88 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ “ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ” ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1991-92 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2003-2004 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
5. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ” ਦਾ
ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2006 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

6. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਕੌਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ
ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ ” ਤੇ “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”
ਦਾ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2007-2008 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
7. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫਰਨਾਮਾ,
“ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ”
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2009-10 ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ
(ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪੰਜਾਬ

ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਰਚੇ ਲਈ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਪਰਮਦੀਪ ਭੁੱਲਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਪ੍ਰੋ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ :
“ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”—ਇਕ ਅਧਿਐਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1974-75 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਪੁਰਸਕਾਰ	ਵਲੋਂ (ਇਦਾਰਾ)	ਸਾਲ
1. ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ “ਬਿੰਦੂ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
2. ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ “ਬਿੰਦੂ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
3. ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਰਬੋਤਮ ਨਾਟ-ਪੁਸਤਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫੋਰਮ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1975
4. ਸਾਲ 1974 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਪੁਸਤਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
5. ਸਾਲ 1979 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਗੱਦ-ਪੁਸਤਕ “ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1979
6. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ (ਬਦੇਸ਼ੀ)	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1980
7. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1980
8. ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਾਸਤੇ	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1983
9. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	1989
10. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1992
11. ਸਾਈਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਏਸ਼ੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਡੈਨਮਾਰਕ	1993
12. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ	1994

360

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ

Ist on 25.3.2015

D:/National/Ravi-15/Pind Brahmmand/1-Proof/Pind Brahmmand-D1

13. ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇਂਦਰ (ਰਜਿ.), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1994
14. ਪੋਇਟ ਆਫ਼ ਦ ਯੀਅਰ ਅਵਾਰਡ Poet of the Year Award	Alumni of The World University, Cornwall, Canada	1996
15. Man of the Peace Award	ਅਦੀਬ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ, (ਸਾਹਿਤ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ), ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1997
16. ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸਦੀ (Millenium) ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2000
17. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2001
18. ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੇਵਾ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2005
19. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ Life-Time Achievement Award	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20. ਤਮਗਾ-ਏ-ਹੁਸਨ-ਏ-ਕਾਰਕਰਦਗੀ Pride of Performance Award	World Institute of Punjabi Literature and Heritage, Lahore, Pakistan	2006
21. ਸੋਨ ਤਮਗਾ (Gold Medal) ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਸਤੇ	ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
22. ਸੌ ਸਾਲਾ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦਿਵਸ ਯਾਦਗਾਰੀ “ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ”	ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2006
23. ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ	2007
24. ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ਼ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2007
25. ਸਰਬ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪਰਵਾਸੀ ਮੀਡੀਆ ਗਰੁੱਪ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2008

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ

Ist on 25.3.2015

D:/National/Ravi-15/Pind Brahmmand/1-Proof/Pind Brahmmand-D1

361

26. Honorary Life Time Membership Award	ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐੱਸ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2010
27. ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	2011
28. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2011
29. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	(UBC) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਕੈਨੇਡਾ	2011
30. ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਅਰਪਨ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਕੈਲਗਰੀ, ਅਲਬਰਟਾ, ਕੈਨੇਡਾ	2012
31. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਸੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕਲੱਬ, (ਕੈਨੇਡਾ)	2013

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸੰਸਥਾ	ਸਾਲ
1. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਨੈਰੋਬੀ, ਕੀਨੀਆਂ	1974
2. ਮਾਸਕ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
3. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਗਤਪੁਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1981
4. ਮਾਸਕ 'ਅਕਸ' ਮੰਚ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ	1993 ਤੇ 2001
5. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1993
6. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1993
7. ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਲਿਟਰੇਰੀ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ (U.K.)	1995
8. ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਗਲਾਸਗੋ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ (U.K.)	2000
9. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
10. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
11. ਸਿਰਜਣਾ ਸੰਗਮ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
12. ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
13. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫੋਰਮ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
14. ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਨਾਭਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
15. ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2002
16. ਨਿਸਗਾ ਸਕੂਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਨਿਊ ਆਏਐੱਸ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2003
17. ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐੱਸ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2004
18. ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ	2004
19. ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸੰਸਥਾ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20. ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2006
21. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ	2006
22. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਜਗਤਪੁਰ (ਰਜਿ.), ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਰਤ	2006

23. ਅਦਾਰਾ ਵੀਯਨਜ਼ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ, ਟੀ.ਵੀ., ਬਰੈਂਪਟਨ, ਕੈਨੇਡਾ	2007
24. ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਪੰਜਾਬ (ਰਜਿ.), ਨਾਭਾ	2008
25. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2008
26. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2008
27. UBC ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਏਸ਼ੀਅਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2010
28. ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਸੰਗਤ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2013
29. ਸੁੱਖੀ ਬਾਠ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2014

ਇਆਪਾ (I.A.P.A.A.) ਤੇ ਇਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਇਆਪਾ (ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਆਥਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮੈਂ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਸੂਰਗੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਅਰ (ਸੰਪਾਦਕ: ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਇਮਜ਼), ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਭੂਪਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, 3 ਜੁਲਾਈ, 1978 ਨੂੰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1981 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠਾਂ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 12 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 100 ਕੁ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਲੋਕ ਮੰਚ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1979 ਵਿਚ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1980 ਵਿਚ 500 ਡਾਲਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ/ਪੱਤਰਕਾਰ/ਕਲਾਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੁਣ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ :

1. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ	ਭਾਰਤ	1980
2. ਫਖਰ ਜ਼ਮਾਨ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1981
3. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ	ਭਾਰਤ	1982
4. ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ	ਡੈਨਮਾਰਕ	1982
5. ਅਜੀਤ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1983
6. ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇਵਾਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1983
7. ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ	ਭਾਰਤ	1984
8. ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ	ਭਾਰਤ	1985
9. ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਭਾਰਤ	1986
10. ਡਾ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1986
11. ਅਫਜ਼ਲ ਅਹਿਸਨ ਰੰਧਾਵਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1986
12. ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ	ਕੀਨੀਆ	1986
13. ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ	ਅਮਰੀਕਾ	1986
14. ਦੇਵ	ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1986
15. ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1986
16. ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1987
17. ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ	ਭਾਰਤ	1988

18.	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ	ਭਾਰਤ	1989
19.	ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਚਿਤਰਕਾਰ)	ਕੈਨੇਡਾ	1989
20.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1990
21.	ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	ਭਾਰਤ	1990
22.	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ	ਭਾਰਤ	1990
23.	ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	ਭਾਰਤ	1991
24.	ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਕਸ)	ਭਾਰਤ	1992
25.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ	ਕੈਨੇਡਾ	1992
26.	ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਸਿਰਜਣਾ)	ਭਾਰਤ	1993
27.	ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ	ਭਾਰਤ	1994
28.	ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	1994
29.	ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ	ਭਾਰਤ	1995
30.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1996
31.	ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ	ਭਾਰਤ	1997
32.	ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1997
33.	ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ	ਭਾਰਤ	1998
34.	ਇਲਿਆਸ ਘੁੰਮਣ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1998
35.	ਅਮਰ ਜਯੋਤੀ	ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼	1998
36.	ਡਾ. ਅਖਤਰ ਹੁਸੈਨ ਅਖਤਰ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1999
37.	ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ	ਭਾਰਤ	2000
38.	ਅਜੀਤ ਰਾਹੀ	ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ	2000
39.	ਬਲਿਹਾਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ	ਇੰਗਲੈਂਡ	2000
40.	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਰਵੀ	ਭਾਰਤ	2000
41.	ਅਵਤਾਰ ਜੌੜਾ	ਭਾਰਤ	2001
42.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2002
43.	ਪ੍ਰੋ. ਰਾਸ਼ਦ ਹਸਨ ਰਾਣਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2005
44.	ਪ੍ਰੋ. ਆਸ਼ਿਕ ਰਹੀਲ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
45.	ਡਾ. ਵਨੀਤਾ	ਭਾਰਤ	2007
46.	ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2008
47.	ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ	ਭਾਰਤ	2009
48.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ	ਭਾਰਤ	2010
49.	ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ	ਕੈਨੇਡਾ	2010
50.	ਗੁਰਦਿਆਲ ਕੰਵਲ	ਕੈਨੇਡਾ	2010
51.	ਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	2011

52.	ਡਾ. ਨਿਗਹਤ ਖੁਰਸ਼ੀਦ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2012
53.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਟ ਸਮਰਾਟ ਪੁਰਸਕਾਰ)	ਭਾਰਤ	2013

ਇਆਪਾ ਦੀ ਸ਼ਾਖ: 'ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਕੈਨੇਡਾ' ਵਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ/ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਸਨਮਾਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੱਤਰ ਤੇ 500 ਡਾਲਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

1.	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ	ਭਾਰਤ	1983
2.	ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ	ਭਾਰਤ	1984
3.	ਡਾ. ਮ. ਸ. ਰੰਧਾਵਾ	ਭਾਰਤ	1985
4.	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ	ਭਾਰਤ	1986-87
5.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰੰਗਕਰਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ)	ਭਾਰਤ	2014

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਮਾਰਚ 2, 2015

